

Karol Żakowski

Uniwersytet Łódzki

 0000-0003-2715-570X

Japonia jako *middle power*

Abstrakt

Japonia, która do 1945 roku była mocarstwem kolonialnym, w okresie powojennym zazna-
czyła swoją pozycję na arenie międzynarodowej jako potęga gospodarcza. Koniec zimnej
wojny doprowadził do rozpoczęcia w tym kraju dyskusji na temat jego miejsca we współ-
czesnym świecie. O ile rząd w Tokio zaczął zabiegać o status mocarstwa, symbolizowany
stałym miejscem w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, o tyle pośród polityków i inteligencji nie
brakowało również głosów, że Japonia powinna podążać drogą „średniej potęgi”. Celem
niniejszego artykułu jest analiza, na ile Japonię można nazwać *middle power* nie tylko pod
względem jej potencjału gospodarczego i militarnego, ale również świadomości elit i spo-
łeczeństwa oraz zachowania na arenie międzynarodowej.

Słowa kluczowe: *middle power*, Japonia, polityka zagraniczna

Koncepcja *middle power*

„Średnie mocarstwo” jest definiowane na różne sposoby przez teoretyków sto-
sunków międzynarodowych. Można wyróżnić materialne, behawioralne i kon-
struktywistyczne ujęcia „średnich potęg”.

Podejście materialne skupia się na analizie zasobów posiadanych przez
państwo. Randall L. Schweller wyróżnia „wielkie mocarstwa” (*great powers*),
„znaczące potęgi” (*major powers*), „średnie potęgi” (*middle powers*) oraz „małe
potęgi” (*minor powers*). Podczas gdy pierwsze z nich posiadają duże zasoby
siły we wszystkich ważnych kategoriach, takich jak liczba ludności, wielkość
terytorium, dostęp do surowców naturalnych, potencjał ekonomiczny i mili-
tarny czy stabilność i kompetencje polityczne, drugie są zauważalnie słabsze
w niektórych z tych dziedzin, jednak zachowują znaczący wpływ na regionalny
i globalny układ sił. „Średnie potęgi”, z kolei, stanowią zróżnicowaną grupę
państw, których potencjał sytuuje się pomiędzy „znaczącymi potęgami” oraz

„małymi potęgami”, czyli głównie ubogimi krajami rozwijającymi się. W tym ujęciu do „średnich potęg” można zaliczyć zarówno małe, wysoko rozwinięte kraje (np. Izrael lub Danię) czy kraje rozwinięte średniej wielkości pod względem liczby ludności (np. Kanadę lub Australię), jak i duże kraje rozwijające się (np. Meksyk lub Nigerię)¹. Martin Whight, z kolei, podkreśla znaczenie przede wszystkim siły militarnej. W jego interpretacji, „średnią potęgą” można nazwać państwo, które nie jest w stanie wygrać wojny z wielkim mocarstwem, ale dysponuje wystarczającymi zasobami wojskowymi, surowcami oraz pozycją strategiczną, by uczynić atak ze strony mocarstw nieopłacalnym lub skłonić mocarstwa do zabiegania o swoje poparcie².

Ujęcie behawioralne zwraca uwagę na charakterystyczne cechy polityki zagranicznej „średnich potęg”. Według Roberta Keohane’a, „średnia potęga to państwo, którego przywódcy uważają, że nie mogą samemu działać efektywnie, ale mogą być w stanie wyrzucić wpływ systemowy w małej grupie lub poprzez instytucje międzynarodowe”³. Zachowania charakterystyczne dla „średnich potęg” to budowanie koalicji międzynarodowych, dążenie do konsensusu w szerszej grupie państw czy członkostwo w organizacjach międzynarodowych⁴. Zależnie od układu sił, „średnia potęga” może starać się równoważyć system regionalny, przechylić szalę na korzyść jednego z mocarstw lub lawirować między innymi potęgami dla maksymalizacji własnych korzyści⁵. Co istotne, „średnie potęgi” zazwyczaj mocno promują rządy prawa, starając się wprowadzić ład i przewidywalność do anarchicznego systemu międzynarodowego⁶. Często polegają też na *soft power* i starają się wyspecjalizować w określonej niszy dyplomatycznej w celu realizacji celów globalnych⁷.

W ujęciu konstruktywistycznym, z kolei, „średnią potęgą” jest po prostu ten kraj, który się za taką uważa. Należy przy tym wziąć pod uwagę samoświadomość zarówno elit politycznych, jak i ogółu obywateli danego państwa⁸.

¹ Randall L. Schweller, *The Concept of Middle Power*, Center for Strategic and International Studies, 2017, s. 3–6.

² Martin Whight, *Power Politics*, Penguin Books, Harmondsworth 1978, s. 65.

³ Robert O. Keohane, *Lilliputians’ Dilemmas: Small States in International Politics*, „International Organization” 1969, Vol. 23, No. 2, s. 296.

⁴ Matthew Stephen, *The Concept and Role of Middle Powers during Global Rebalancing*, „Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations” 2013, Vol. 14, No. 2, s. 36–52.

⁵ Randall L. Schweller, *op. cit.*, s. 5.

⁶ G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton 2001.

⁷ Zdeněk Kríž, Jana Urbanovská, Stanislava Brajerčíková, *The Middle Power Concept: Presenting a Complex Approach*, „Politické vedy” 2019, Vol. 22, No. 4, s. 43.

⁸ *Ibidem*, s. 40–41.

Istotnym czynnikiem jest postrzeganie roli własnego kraju w świecie i jego miejsca w systemie międzynarodowym, które kształtuje się w wyniku interakcji z innymi krajami i narodami.

Główną hipotezą niniejszego rozdziału jest przypuszczenie, że Japonię można uznać za *middle power* szczególnie w ujęciu behawioralnym i konstruktywistycznym. O ile pod względem potencjału materialnego, zwłaszcza gospodarczego, Japonię można usytuować w gronie mocarstw, o tyle nie wskazują na to ani dominujące pośród elit politycznych i społeczeństwa interpretacje roli tego kraju w świecie, ani główne kierunki polityki zagranicznej rządu w Tokio. Popularność koncepcji „średniej potęgi” w Japonii w dużym stopniu wynika z historycznej spuścizny klęski ekspansjonizmu terytorialnego w 1945 roku oraz okupacji amerykańskiej.

Kolejne sekcje rozdziału zawierają analizę cech Japonii jako *middle power* pod względem czynników materialnych, behawioralnych i tożsamościowych. Dzięki temu będzie można zbadać, na których polach Japonia może być postrzegana jako „średnia potęga”, a na których jako bardziej znaczące mocarstwo.

Mocarstwowość Japonii i jej ograniczenia

Pod względem czynników materialnych Japonia sytuuje się pomiędzy krajami rozwiniętymi średniej wielkości a mocarstwami. Często postrzega się ją jako mocarstwo sektorowe w dziedzinie gospodarczej, choć Japonia zachowuje również spory potencjał pod względem demograficznym i militarnym. Z drugiej strony, uwarunkowania wewnętrzne sprawiły, że w okresie powojennym Japonia nie odgrywała takiej roli w polityce światowej, do jakiej predestynowała ją jej potęga.

O ile do 1945 roku Japonia była jednym z największych mocarstw militarnych na świecie, o tyle po utraceniu wszystkich kolonii przekierowała swoje dążenia ku rozwojowi gospodarczemu. Skupienie się na ekonomii zdawało się optymalną metodą realizacji aspiracji narodu japońskiego, biorąc pod uwagę zarówno ograniczenia narzucone przez zwycięzców, jak i dekolonizację, która i tak położyła kres wielkim imperiom kolonialnym. Niemalże znaczenie odgrywała przy tym tzw. „doktryna Yoshidy”, sformułowana przez premiera Yoshidę Shigeru (1946–1947, 1948–1954). Zgodnie z jej założeniami, rząd w Tokio powinien skupić się na odbudowie kraju po zniszczeniach wojennych, odłożyć na przyszłość remilitaryzację i polegać na sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi jako głównej gwarancji bezpieczeństwa. Chociaż w Partii Liberalno-Demokratycznej, która rządziła w Japonii nieprzerwanie w latach 1955–1993, dominowali politycy związani z nurtem Yoshidy, nie brakowało w niej także zwolenników

rozbudowy potęgi militarnej kraju. W okresie zimnowojennym, jednak, Japonia tylko w niewielkim stopniu odpowiedziała na presję ze strony rządu w Waszyngtonie, który domagał się wzięcia przez nią większej odpowiedzialności za stabilizację regionu. Paradoksalnie, przeszkodą był narzucony przez Amerykanów artykuł 9. Konstytucji Japonii, zgodnie z którym kraj ten wyrzekł się prawa do posiadania lądowych, morskich i powietrznych sił zbrojnych oraz „wojny jako suwerennego prawa narodu, jak również użycia lub groźby użycia siły jako środka rozwiązywania sporów międzynarodowych”⁹. Ostatecznie, w 1954 roku utworzono Siły Samoobrony, podkreślając jednocześnie, że Japonia nie może uczestniczyć w paktach samoobrony zbiorowej. Zgodnie z duchem Konstytucji, w 1976 roku premier Miki Takeo ustanowił limit 1% PNB na wydatki obronne. Chociaż to ograniczenie zostało zniesione w 1987 roku przez premiera Nakasone Yasuhiro, w rzeczywistości budżet obronny Japonii nie uległ dużym zmianom¹⁰.

Pozostając pod amerykańskim parasolem bezpieczeństwa, Japonia osiągnęła zdumiewający sukces gospodarczy. Dzięki wzrostowi PKB w okolicach 10% rocznie, który utrzymywał się przez lata 50. i 60. XX wieku, w 1968 roku Japonia zdołała wyprzedzić pod względem PKB Niemcy Zachodnie, stając się tym samym drugą gospodarką kapitalistycznego świata. Obok USA, Wielkiej Brytanii, RFN, Francji i Włoch, Japonia dołączyła w 1975 roku do grona G6 (G7 po dołączeniu Kanady w 1976 roku) – najwyższej rozwiniętych krajów na świecie. Szczyt potęgi gospodarczej Japonii przypadł na lata 80. XX wieku, kiedy korporacje z tego kraju dokonały licznych inwestycji na Zachodzie, zaś japońskie metody zarządzania (*kaizen*) zdobyły olbrzymią popularność za granicą. Kres dobrej passie przyniosło pęknięcie bańki spekulacyjnej na Giełdzie Tokijskiej na początku lat 90. XX wieku¹¹. Od tej pory Japonia boryka się ze stagnacją gospodarczą, która przyczyniła się do osłabienia relatywnej potęgi tego kraju. Symbolicznie, w 2010 roku PKB Chin przekroczyło wartość PKB Japonii, degradując tym samym gospodarkę japońską na trzecie miejsce na świecie. Mimo to, potencjał ekonomiczny Japonii nadal jest znaczący. Zgodnie z danymi Banku

⁹ Ambasada Japonii w Polsce, *Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 roku*, tłum. Teruji Suzuki, 1946, <https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp 01.11.2022).

¹⁰ Susan J. Pharr, *Japan's Defensive Foreign Policy and the Politics of Burden Sharing*, [w:] Gerald L. Curtis (red.), *Japan's Foreign Policy After the Cold War. Coping with Change*, M. E. Sharpe, Armonk-London 1993, s. 237-249.

¹¹ Hiroaki Richard Watanabe, *The Japanese Economy*, Agenda Publishing, Newcastle upon Tyne 2020, s. 16-23.

Światowego, w 2021 roku populacja Japonii wynosiła ponad 125 milionów osób, PKB per capita 39 285,2 USD, zaś PKB 4,94 bln USD¹².

Razem ze słabnącą pozycją gospodarczą, po zakończeniu zimnej wojny malała również przewaga Japonii wobec Chin w dziedzinie obronności. O ile budżet wojskowy ChRL rósł dynamicznie, o tyle japońskie wydatki na obronność oscyływały wokół 1% PNB, który z powodu stagnacji gospodarczej niemal nie rósł od lat 90. XX wieku. Z drugiej strony, można było zauważyć znaczącą zmianę jakościową w Siłach Samoobrony, które obok sprzętu czysto defensywnego w coraz większym stopniu zaczęły pozyskiwać uzbrojenie umożliwiające uczestnictwo w misjach bojowych za granicą. W 1992 roku rząd w Tokio zalegalizował uczestnictwo Sił Samoobrony w misjach pokojowych ONZ, zaś w 2003 roku Japonia wystrzeliła na orbitę swojego pierwszego satelitę szpiegowskiego i zdecydowała o wyposażeniu okrętów wojennych w system kierowania ogniem Aegis. Co ważne, w 2007 roku podniesiono status Agencji Obrony do Ministerstwa Obrony, natomiast w 2014 roku dokonano reinterpretacji artykułu 9. Konstytucji, dopuszczając uczestnictwo Japonii w paktach samoobrony zbiorowej¹³. Co więcej, w tym samym roku bardzo złagodzone ograniczenia w eksporcie technologii wojskowej, zaś w 2018 roku zdecydowano o konwersji niszczycieli helikopterowych klasy Izumo na lekkie lotniskowce przystosowane do startu i lądowania myśliwców F-35B. Po agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku, z kolei, w rządzącej w Japonii Partii Liberalno-Demokratycznej przybrały na sile głosy, że należy podnieść próg wydatków na obronność do poziomu 2% PKB. W rankingu siły militarnej Global Fire Power za 2022 rok Japonia zajmowała piąte miejsce na świecie za Stanami Zjednoczonymi, Rosją, Chinami i Indiami¹⁴.

Japonia należy do krajów, których relatywny potencjał gospodarczy najbardziej spadł po zakończeniu zimnej wojny. Ze względu na utrzymanie wydatków na obronność na poziomie 1% PNB, z kolei, również siła militarna tego kraju niemal stała w miejscu w ostatnich trzech dekadach. Z drugiej strony, Japonia nadal posiada jedną z najwyżej rozwiniętych gospodarek na świecie i rozpoczęła proces modernizacji armii, aby dostosować ją do wymogów mniej stabilnej sytuacji międzynarodowej w regionie Azji Wschodniej.

¹² World Bank, *Japan*, 2022, <https://data.worldbank.org/country/japan?view=chart> (dostęp 11.11.2022).

¹³ Karol Żakowski, *Gradual Institutional Change in Japan. Kantei Leadership under the Abe Administration*, Routledge, London–New York 2021, s. 206–229.

¹⁴ Global Fire Power, *2022 Military Strength Ranking*, 2022, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (dostęp 1.11.2022).

Główne cechy polityki zagranicznej Japonii

Pomimo znaczącej siły materialnej, polityka zagraniczna Japonii bardziej odpowiada zachowaniu „średniej potęgi” niż prawdziwego mocarstwa. W okresie zimnowojennym rząd w Tokio rzadko angażował się w szersze inicjatywy międzynarodowe, zaś od lat 90. XX wieku zaczął promować współpracę multilateralną nastawioną na poszanowanie prawa międzynarodowego i równowagę wpływów wzrastających Chin. Jednocześnie wzrosło zainteresowanie Japonii *soft power* jako narzędziem dyplomacji.

Nie chcąc aktywnie wspomagać USA w konfliktach peryferyjnych zimnej wojny, rząd w Tokio zwracał uwagę na szerokie rozumienie polityki bezpieczeństwa. Co charakterystyczne dla średnich mocarstw, starał się stabilizować sytuację międzynarodową w regionie za pomocą środków gospodarczych, a nie militarnych. W sierpniu 1977 roku premier Fukuda Takeo ogłosił zasady polityki Japonii wobec krajów Azji Południowo-Wschodniej. Japonia miała nigdy więcej nie stać się mocarstwem militarnym, budować relacje z ASEAN oparte na wzajemnym zaufaniu oraz przyczyniać się do stabilności i dobrobytu w regionie¹⁵. Zasady tej tzw. „doktryny Fukudy” znalazły odzwierciedlenie w koncepcji „kompleksowego bezpieczeństwa” (*sōgōteki anzen hoshō*) zaproponowanej przez premiera Ōhirę Masayoshiego w 1979 roku. Zakładała ona rozszerzenie pojmowania bezpieczeństwa narodowego na sfery inne niż wojskowość, takie jak handel czy pomoc rozwojowa¹⁶. Na przełomie XX i XXI wieku Japonia wróciła do owej koncepcji pod nazwą „bezpieczeństwa człowieka” (*human security, ningen no anzen hoshō*), rozpowszechnioną przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju w 1994 roku. Z inicjatywy premiera Obuchiego Keizō w 1999 roku powstał Fundusz ONZ na rzecz Bezpieczeństwa Człowieka (UN Trust Fund for Human Security), kładący nacisk na zwiększanie bezpieczeństwa ekonomicznego, żywnościowego, ekologicznego czy zdrowotnego. Co więcej, Japonia aktywnie zaangażowała się w pracę nad sformułowaniem milenijnych celów rozwoju w 2000 roku oraz utworzeniem Komisji na rzecz Bezpieczeństwa Człowieka (Commission on Human Security) w 2001 roku, której współprzewodniczącą została Ogata Sadako¹⁷.

¹⁵ William W. Haddad, *Japan, the Fukuda Doctrine, and ASEAN*, „Contemporary South-east Asia” 1980, Vol. 2, No. 1, s. 10.

¹⁶ Susan J. Pharr, *op. cit.*, s. 248.

¹⁷ Soeya Yoshihide, *Nihon no midoru pawā gaikō. Sengo Nihon no sentaku to kōsō* [Japońska dyplomacja średniej potęgi. Wybory i plany powojennej Japonii], Chikuma Shobō, Tokio 2005, s. 211–216.

Inną niszą dyplomatyczną, którą Japonia starała się zagospodarować, była polityka klimatyczna. Po „szoku naftowym” z 1973 roku japońskie koncerny samochodowe zasłynęły z podnoszenia norm wydajności paliwowej, co ułatwiło zmniejszanie emisji gazów cieplarnianych w kraju. Wysoki poziom rozwoju technologicznego predestynował Japonię do stania się w latach 90. XX wieku jednym z głównych promotorów walki z globalnym ociepleniem. Nie było przypadkiem, że w 1997 roku Japonia została gospodarzem przełomowej konferencji, na której wynegocjowano Protokół z Kioto do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu. Zgodnie z jego postanowieniami Japonia zobowiązała się zredukować poziom emisji gazów cieplarnianych o 6% do 2012 roku w porównaniu z rokiem 1990¹⁸. Po wejściu w życie Protokołu w 2005 roku zdawało się, że rząd w Tokio będzie zainteresowany kontynuowaniem ambitnej polityki klimatycznej. W 2009 roku premier Hatoyama Yukio zapowiedział, iż do 2020 roku Japonia zmniejszy emisję gazów cieplarnianych aż o 25% w porównaniu z 1990 rokiem¹⁹. Ambicja odgrywania wiodącej roli w formułowaniu celów polityki klimatycznej przez Japonię została jednak pogrzebana w wyniku potężnego trzęsienia ziemi, które nawiedziło północno-wschodnie rubieże kraju 11 marca 2011 roku. Z powodu radioaktywnego wycieku w elektrowni atomowej w Fukushima rząd w Tokio został zmuszony do czasowego zamknięcia wszystkich elektrowni atomowych i tym samym do rewizji planów uniezależnienia krajowej gospodarki od surowców kopalnianych²⁰.

Tak jak „średnie potęgi”, Japonia opierała swoją dyplomację na promocji bliskich sobie wartości i prawa międzynarodowego. W listopadzie 2006 roku minister spraw zagranicznych Asō Tarō ogłosił zasady „dyplomacji opartej na wartościach” (*kachikan gaikō*), takich jak demokracja, wolność, prawa człowieka, praworządność czy gospodarka wolnorynkowa. Postrzegał rolę Japonii w regionie jako „wbudowanego stabilizatora” systemu gospodarczego oraz „lidera myśli” służącego swoim doświadczeniem innym państwom. Asō zwrócił szczególną uwagę na „łuk wolności i dobrobytu” (*jiyū to hanēi no ko*), czyli rozciągający się na obrzeżach Eurazji pas krajów podlegających demokratyzacji. Zapowiedział, że rząd w Tokio będzie wspierał wartości zachodnie w tym regionie niczym „biegacz eskortujący”, który podtrzymuje tempo biegu w trakcie

¹⁸ United Nations, *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, 1998, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (dostęp 11.11.2022).

¹⁹ Prime Minister of Japan and His Cabinet, *Statement by Prime Minister Yukio Hatoyama at the United Nations Summit on Climate Change*, 22.09.2009, https://japan.kantei.go.jp/hatoyama/statement/200909/ehat_0922_e.html (dostęp 11.11.2022).

²⁰ Takahiro Yamada, *Transforming the Dynamics of Climate Politics in Japan: Business' Response to Securitization*, „Politics and Governance” 2021, Vol. 9, No. 4, s. 65.

maratonu. Pomocne w tym celu miało być skorzystanie z bogatych zasobów japońskiej *soft power*, zwłaszcza kultury popularnej opartej na *mandze*, *anime* i *J-popie*²¹.

Japońska polityka zagraniczna stawiała się coraz bardziej zorientowania na równowagę regionalnej i globalnej potęgi wzrastających Chin. Ze względu na spór terytorialny o wyspy Senkaku/Diaoyu rząd w Tokio z zaniepokojeniem obserwował rosnącą liczbę wtargnięć chińskich statków badawczych, kutrów, a w końcu także okrętów wojennych do japońskiej wyłącznej strefy ekonomicznej oraz wód terytorialnych. Liczba incydentów na Morzu Wschodniochińskim zwiększyła się gwałtownie po nacjonalizacji spornego archipelagu przez rząd Nody Yoshihiko we wrześniu 2012 roku. Co charakterystyczne dla „średnich potęg”, Japonia zaczęła zabiegać o kooperację multilateralną przeciw coraz bardziej asertywnym Chinom. W grudniu 2012 roku premier Abe Shinzō ogłosił koncepcję „demokratycznego diamentu bezpieczeństwa Azji” złożonego z Japonii, Indii, Australii oraz Stanów Zjednoczonych symbolizowanych przez stan Hawaje. Według Abe, te cztery kraje powinny współpracować w celu obrony wolności nawigacji na Pacyfiku i Oceanie Indyjskim. Ostrzegł, że Morze Południowochińskie już stawało się *de facto* „jeziorem pekińskim”, zaś budowa lotniskowców umożliwi Chinom projekcję siły na dalsze morza i oceany²². W narodowej strategii bezpieczeństwa z grudnia 2013 roku rząd w Tokio przedstawił koncepcję „aktywnego pacyfizmu”, podkreślając potrzebę wzmocnienia koordynacji działań z Republiką Korei, Australią, krajami Azji Południowo-Wschodniej oraz Indiami²³.

W czasie rozmów multilateralnych Japonia zwracała szczególną uwagę na konieczność respektowania prawa międzynarodowego. W trakcie podróży do krajów ASEAN w styczniu 2013 roku premier Abe ogłosił „Pięć zasad ku budowie przyszłości”, w których podkreślił zwłaszcza potrzebę ochrony praw człowieka oraz zapewnienia, że morza są rządzone przez prawa i zasady, a nie siłę²⁴. Podczas wizyty w Kenii w sierpniu 2016 roku, z kolei, Abe sformułował „Strategię wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku”, w której zapowiedział promocję takich wartości, jak wolność, rządy prawa czy gospodarka wolnorynkowa

²¹ Asō Tarō, *Jiyū to hanēi no ko* [Łuk wolności i dobrobytu], Gentōsha, Tokio 2008.

²² Abe Shinzō, *Asia's Democratic Security Diamond*, Project Syndicate, 27.12.2012, <http://www.project-syndicate.org/print/a-strategic-alliance-for-japan-and-india-by-shinzo-abe> (dostęp 21.08.2017).

²³ Cabinet Secretariat, *National Security Strategy*, 17.12.2013, <http://www.cas.go.jp/jp/siryō/131217anzenhoshō/nss-e.pdf> (dostęp 22.08.2017).

²⁴ Ministry of Foreign Affairs of Japan: *The Bounty of the Open Seas: Five New Principles for Japanese Diplomacy*, Jakarta, 18.01.2013, http://www.mofa.go.jp/announce/pm/abe/abe_0118e.html (dostęp 7.03.2023).

zarówno w Azji, jak i Afryce. Zaoferował przy tym krajom regionu wsparcie polegające na inwestycjach infrastrukturalnych oraz na dzieleniu się doświadczeniem w dziedzinie reform koniecznych do osiągnięcia stabilności gospodarczej i społecznej²⁵.

Co ważne, Japonii udało się przekonać do udziału w „Strategii wolnego i otwartego Indo-Pacyfiku” Stany Zjednoczone zarówno za administracji prezydenta Donalda Trumpa, jak i prezydenta Josepha Bidena. W promocji Strategii pomocne okazały się spotkania Czterostronnego Dialogu ws. Bezpieczeństwa (tzw. Quad) organizowane od 2017 roku (po nieudanej próbie instytucjonalizacji tego grona w 2007 roku) między przywódcami Japonii, USA, Indii i Australii – czterech krajów wymienionych przez Abe jako elementy „demokratycznego diamentu bezpieczeństwa Azji”²⁶. W marcu 2021 roku kraje Dialogu wydały wspólne oświadczenie, w którym wyraziły wolę obrony ładu opartego na prawie międzynarodowym, wartościach demokratycznych, wolności nawigacji, pokojowym rozwiązywaniu sporów oraz poszanowaniu integralności terytorialnej państw²⁷. Co więcej, w lutym 2022 roku Stany Zjednoczone opublikowały własną Strategię Indo-Pacyficzną, w której otwarcie przyznały, że wzrastające Chiny stanowią największe zagrożenie dla regionu²⁸. Multilateralne działania Japonii przyniosły tym samym wymierny skutek w postaci zarówno wzmocnienia współpracy z innymi „średnimi potęgami” w regionie, jak i wpłynięcia na politykę rządu w Waszyngtonie.

Deklaracje i zachowanie Japonii na arenie międzynarodowej świadczyły o tym, że pod względem behawioralnym blisko było jej do „średniej potęgi”. Rząd w Tokio uprawiał dyplomację niszową w dziedzinie „bezpieczeństwa człowieka”, jak i, okresowo, polityki klimatycznej. Co ważne, Japonia odpowiadała na rosnące zagrożenie ze strony Chin poprzez działania multilateralne raczej niż zwiększenie własnego potencjału wojskowego. Promocja bliskich jej

²⁵ Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Diplomatic Bluebook 2017*, 2017, <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2017/html/chapter1/c0102.html#sf03> (dostęp 4.11.2022).

²⁶ Karol Żakowski, *Starania Japonii o instytucjonalizację regionalnego systemu bezpieczeństwa za rządów premiera Abe w Japonii. Analiza na gruncie realizmu neoklasycznego*, [w:] Andrzej Mania, Marcin Grabowski, Joanna Mormul (red.), *Problemy regionalne Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2018, s. 47–69.

²⁷ The White House, *Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad"*, 12.03.2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/> (dostęp 4.11.2022).

²⁸ The White House, *Indo-Pacific Strategy of the United States*, 2022, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/02/U.S.-Indo-Pacific-Strategy.pdf> (dostęp 4.11.2022).

wartości, zwiększanie zasobów „miękkiej siły” oraz odwołanie do prawa międzynarodowego wskazywały, że zgodnie z obietnicą zawartą w „doktrynie Fukudy” rząd w Tokio wyrzekł się ambicji zostania mocarstwem militarnym.

Postrzeganie w Japonii jej roli w polityce światowej

Japonia często była przedmiotem analizy konstruktywistów, którzy zwracali uwagę na głęboko zakorzeniony w tym kraju pacyfizm. Z drugiej strony, po zakończeniu zimnej wojny rząd w Tokio zaczął odchodzić od „doktryny Yoshidy” i starać się o uzyskanie statusu mocarstwa. Nie wszyscy decydenci podzielali jednak nowe ambicje, twierdząc, że większe zaangażowanie w sprawy światowe wiąże się z nieuzasadnionymi kosztami.

Po zniszczeniach drugiej wojny światowej duża część japońskiego społeczeństwa zaczęła utożsamiać się z ideami pacyfizmu, które były częściowo odzwierciedlone w „doktrynie Yoshidy”. Przeciwnie niż przed 1945 rokiem, w okresie powojennym japońska policja i Siły Samoobrony były bardzo powściągliwe w używaniu przemocy, co wynikało z norm społecznych kształtujących kolektywną tożsamość²⁹. Obawa przed powrotem do władzy militarystów i uwikłaniem Japonii w konflikty międzynarodowe tłumaczy, czemu mimo nowych zagrożeń międzynarodowych, które pojawiły się w latach 90. XX wieku, rząd w Tokio z opóźnieniem i w niewielkim stopniu rozpoczął remilitaryzację. Według konstruktywisty Thomasa Bergera, Japonia powoli adaptowała się do nowej sytuacji w regionie i na świecie dzięki temu, że pośród elit stopniowo zaczęło dominować przekonanie, że Japonia może przyczynić się do rozwoju stosunków międzynarodowych poprzez promocję handlu, wzmacnianie instytucji multilateralnych oraz wspieranie demokracji i praw człowieka w innych krajach³⁰.

Elity polityczne nie były jednak zgodne co do tego, czy Japonia powinna aspirować do roli mocarstwa, czy też trzymać się na uboczu wydarzeń światowych jako „średnia potęga”. Nawet na początku lat 90. XX wieku, kiedy potencjał ekonomiczny kraju był największy, raczej dominowały głosy za drugą opcją. Takemura Masayoshi, który był sekretarzem gabinetu w latach

²⁹ Peter J. Katzenstein, *Cultural Norms & National Security. Police and Military in Postwar Japan*, Cornell University Press, Ithaca 1996.

³⁰ Thomas U. Berger, *The Pragmatic Liberalism of an Adaptive State*, [w:] Thomas U. Berger, Mike M. Mochizuki, Jitsuo Tsuchiyama (red.), *Japan in International Politics. The Foreign Policies of an Adaptive State*, Lynne Rienner Publishers, Boulder–New York 2007, s. 259–299.

1993–1994, głosił wręcz wizję Japonii jako „małego, ale lśniącego kraju” (*chiisaku tomo kirari to hikaru kuni*), czyli takiego, który jest dumny z wysokiego poziomu wzrostu gospodarczego i zaawansowania technologicznego, ale jednocześnie na zawsze wyrzeka się mocarstwowości militarnej. Zdaniem Takemury, ważniejsze od ubiegania się o stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ było wzmocnienie tych organów ONZ, które zajmowały się problemami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi. Według niego, Japonia powinna odgrywać ważną rolę w stabilizacji państw rozwijających się bardziej poprzez pomoc rozwojową niż wysyłanie wojsk za granicę. Takemura bronił przy tym artykułu 9. Konstytucji, twierdząc, że czas na remilitaryzację jeszcze nie nadszedł³¹. Kōno Yōhei, minister spraw zagranicznych w latach 1994–1996 oraz 1999–2001, reprezentował podobne stanowisko. Jak podkreślał, pomimo aktywnych zabiegów ze strony Ministerstwa Spraw Zagranicznych Japonii na rzecz uzyskania stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, w połowie lat 90. XX wieku nawet w rządzącej konserwatywnej Partii Liberalno-Demokratycznej zdania na ten temat były bardzo podzielone. Jak zaznaczał Kōno, przy reformie ONZ rząd w Tokio powinien zwrócić szczególną uwagę na problem denuklearyzacji i rozwoju gospodarczego. Kōno bronił przy tym dotychczasowej dyplomacji ekonomicznej przed krytyką o nadmierną pasywność³².

Po zakończeniu zimnej wojny wśród elit politycznych można było jednak zauważyć coraz wyraźniejsze dążenie do wskrzeszenia mocarstwowości Japonii. W 1993 roku Ozawa Ichirō, wpływowy polityk, który opuścił Partię Liberalno-Demokratyczną, opublikował bestseller pt. *Plan przebudowy Japonii*. Nawoływał w nim do uczynienia z Japonii „normalnego kraju” (*futsū no kuni*) zdolnego do odpowiedzi na dynamiczne zmiany w otoczeniu międzynarodowym, samodzielnej obrony własnych granic i aktywnego uczestnictwa w międzynarodowym systemie bezpieczeństwa. Zgodnie z zasadą *noblesse oblige*, Ozawa uważał, że Japonia powinna zacząć odgrywać rolę w społeczności międzynarodowej adekwatną do jej potencjału gospodarczego³³. Rzeczywiście, w latach 90. XX wieku rząd w Tokio wystąpił z oficjalnym postulatem otrzymania stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa, powołując się na fakt, że pozostawał drugim największym donatorem ONZ. W 2004 roku, z kolei, Japonia utworzyła G-4 razem z Indiami, Brazylią i Niemcami, by wspólnie domagać się

³¹ Takemura Masayoshi, *Chiisaku tomo kirari to hikaru kuni*, *Nihon* [Japonia, kraj mały, ale lśniący], Kōbunsha, Tokio 1994, s. 174–215.

³² Kōno Yōhei, *Nihon gaikō e no chokugen – Kaisō to teigen* [Szczera rozmowa o japońskiej dyplomacji – Wspomnienia i sugestie], Iwanami Shoten, Tokio 2015, s. 12–133.

³³ Ozawa Ichirō, *Nippon kaizō keikaku* [Plan przebudowy Japonii], Kōdansha, Tokio 1993.

reformy ONZ³⁴. Jak podkreśla Soeya Yoshihide, jednak, wysyłanie Sił Samoobrony za granicę i ubieganie się o stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa niekoniecznie świadczyły o mocarstwowym ambicjach Japonii. Przeciwnie, rząd w Tokio nie zamierzał poważnie angażować się w rozgrywkę między wielkimi potęgami, kładł nacisk na pozamilitarne wykorzystanie Sił Samoobrony w ramach misji pokojowych ONZ i nadal polegał na sojuszu z USA jako podstawie polityki bezpieczeństwa³⁵.

Również japońskie społeczeństwo było podzielone w sprawie wizji miejsca Japonii w świecie. W XXI wieku przywiązanie do idei pacyfizmu pozostawało silne, jednak rosnące poczucie zagrożenia ze strony wzrastających Chin sprawiło, że zwiększyło się poparcie dla wzmocnienia Sił Samoobrony. Według sondażu „Asahi Shinbun” z lipca 2022 roku, 51% respondentów opowiadało się za zmianą artykułu 9. Konstytucji, aby dodać w nim wzmiankę o istnieniu Sił Samoobrony, zaś 33% było przeciw. Stanowiło to dużą zmianę w porównaniu z marcem 2018 roku, kiedy proporcje były odwrotne – 33% poparcia i 51% sprzeciwu. Poza tym, w 2022 roku 50% respondentów wyrażało zgodę na pozyskanie przez Japonię zdolności kontrataku na zagraniczne bazy raketowe przy 40% sprzeciwu. Z drugiej strony, 46% respondentów było za utrzymaniem budżetu wojskowego na dotychczasowym poziomie, a tylko 34% zauważało potrzebę jego zwiększenia³⁶. Z kolei według sondaży przeprowadzonych przez Biuro Gabinetu, poparcie dla uzyskania przez Japonię stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa ONZ wzrosło z 56% w 1994 roku³⁷ do 88,2% w 2021 roku³⁸. Co charakterystyczne jednak, jako powód poparcia dla reformy ONZ największa grupa respondentów (25,3%) podała w 2021 roku chęć przyczynienia się Japonii do pokoju na świecie dzięki swoim doświadczeniom jako jedynego kraju, który padł ofiarą bomby atomowej. Na dalszych miejscach wskazano wkład finansowy Japonii do budżetu ONZ (22,6%), konieczność proporcjonalnego do pozycji Japonii przyczynienia się do kształtowania globalnego systemu

³⁴ Karol Żakowski, *History Issues and Japan's Bid for Permanent Membership in the UN Security Council*, „Polityka i Społeczeństwo” 2021, Vol. 1, No. 19, s. 136.

³⁵ Soeya Yoshihide, *op. cit.*, s. 206-210.

³⁶ *Kyū jō kaisei, Jieitai meiki „sansei” ga 51%. Asahi Shinbun Yoron Chōsa* [Rewizja artykułu 9, jasne określenie Sił Samoobrony – 51% „za”. Sondaż Asahi Shinbun], „Asahi Shinbun” z 18.07.2022, <https://www.asahi.com/articles/ASQ7L5W76Q7GUZPS004.html> (dostęp 11.11.2022).

³⁷ Naikakufu, *Gaikō ni kan suru yoron chōsa* [Badanie opinii publicznej na temat dyplomacji], 1994, <https://survey.gov-online.go.jp/h06/H06-10-06-08.html> (dostęp 13.11.2022).

³⁸ Naikakufu, *Kokuren nado ni okeru Nihon no yakuwari* [Rola Japonii w ONZ itp.], 2021, <https://survey.gov-online.go.jp/r03/r03-gaiko/2-3.html> (dostęp 13.11.2022).

bezpieczeństwa (22,3%), chęć wpływu na proces decyzyjny w ONZ (13,1%) oraz potrzebę zwiększenia reprezentacji Azji w tej organizacji (7,2%)³⁹.

Tożsamość powojennej Japonii budowana była na ideach pacyfizmu, które współgrały z koncepcją „średniej potęgi”. Pomimo ograniczonej remilitaryzacji i wzrostu ambicji odgrywania aktywniejszej roli na arenie międzynarodowej po zakończeniu zimnej wojny, konsensus wśród elit politycznych i społeczeństwa na temat porzucenia mocarstwowości wojskowej nie został zakwestionowany. Świadczy o tym nacisk na pozamilitarne wykorzystanie Sił Samoobrony i na promocję idei pacyfistycznych w ONZ.

Wnioski

O ile w ujęciu materialnym Japonię można uznać za mocarstwo jako trzecią gospodarkę świata i piątą potęgę wojskową, o tyle w ujęciu behawioralnym i konstruktywistycznym bliżej jej do *middle power*. Potencjał ekonomiczny Japonii predestynuje ją do miana mocarstwa sektorowego w dziedzinie gospodarczej. Z drugiej strony, od lat 90. XX wieku pozycja Japonii na rynkach światowych sukcesywnie spada w wyniku stagnacji gospodarczej w tym kraju. Paradoksalnie, w odpowiedzi na nowe zagrożenia po zakończeniu zimnej wojny rząd w Tokio zaczął coraz bardziej odchodzić od ściśle defensywnej polityki bezpieczeństwa i inwestować w nowe rodzaje uzbrojenia.

Przeważnie jednak Japonia zachowuje się na arenie międzynarodowej niczym „średnia potęga”. Rząd w Tokio deklaruje porzucenie na zawsze ambicji zostania mocarstwem militarnym, promuje bliskie sobie wartości i rządy prawa, kładzie nacisk na „miękką siłę”, angażuje się w inicjatywy multilateralne w celu równoważenia wzrastających Chin oraz próbował uprawiać dyplomację niszową, np. w dziedzinie polityki klimatycznej. Pomimo wzrostu poparcia dla remilitaryzacji i ubiegania się o stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, większość elit politycznych i społeczeństwa w Japonii postrzega rolę swojego kraju na arenie międzynarodowej raczej jako pomocnika Stanów Zjednoczonych niż samodzielnego aktora zdolnego kształtować ład międzynarodowy. Ze względu na tragiczną przeszłość ekspansji imperialnej zdaje się mało prawdopodobne, by rząd w Tokio wyszedł poza granice polityki zagranicznej „średniej potęgi”.

³⁹ *Ibidem.*

Bibliografia

Dokumenty

- Ambasada Japonii w Polsce, *Konstytucja Japonii z 3 listopada 1946 roku*, tłum. Teruji Suzuki, 1946, <https://www.pl.emb-japan.go.jp/relations/konstytucja.htm> (dostęp 1.11.2022).
- Cabinet Secretariat, *National Security Strategy*, 17.12.2013, <http://www.cas.go.jp/jp/siryoku/131217anzenhoshou/nss-e.pdf> (dostęp 22.08.2017).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan: *The Bounty of the Open Seas: Five New Principles for Japanese Diplomacy*, Jakarta, 18.01.2013, retrieved 9.7.2017, from http://www.mofa.go.jp/announce/pm/abe/abe_0118e.html (dostęp 7.03.2023).
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, *Diplomatic Bluebook 2017*, 2017, <https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2017/html/chapter1/c0102.html#sf03> (dostęp 4.11.2022).
- Naikakufu, *Kokuren nado ni okeru Nihon no yakuwari* [Rola Japonii w ONZ itp.], 2021, <https://survey.gov-online.go.jp/r03/r03-gaiko/2-3.html> (dostęp 13.11.2022).
- Prime Minister of Japan and His Cabinet, *Statement by Prime Minister Yukio Hatoyama at the United Nations Summit on Climate Change*, 22.09.2009, https://japan.kantei.go.jp/hatoyama/statement/200909/ehat_0922_e.html (dostęp 11.11.2022).
- The White House, *Indo-Pacific Strategy of the United States*, 2022, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/02/U.S.-Indo-Pacific-Strategy.pdf> (dostęp 4.11.2022).
- The White House, *Quad Leaders' Joint Statement: "The Spirit of the Quad"*, 12.03.2021, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/12/quad-leaders-joint-statement-the-spirit-of-the-quad/> (dostęp 4.11.2022).
- United Nations, *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*, 1998, <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (dostęp 11.11.2022).

Pamiętniki i książki programowe

- Asō, Tarō, *Jiyū to han'ei no ko* [Łuk wolności i dobrobytu], Gentōsha, Tokio 2008.
- Kōno Yōhei, *Nihon gaikō e no chokugen – Kaisō to teigen* [Szczera rozmowa o japońskiej dyplomacji – Wspomnienia i sugestie], Iwanami Shoten, Tokio 2015.

Ozawa Ichirō, *Nippon kaizō keikaku* [Plan przebudowy Japonii], Kōdansha, Tokio 1993.

Takemura, Masayoshi, *Chiisaku tomo kirari to hikaru kuni, Nihon* [Japonia, kraj mały, ale lśniący], Kōbunsha, Tokio 1994.

Monografie naukowe

Ikenberry, G. John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton University Press, Princeton 2001.

Katzenstein, Peter J., *Cultural Norms & National Security. Police and Military in Postwar Japan*, Cornell University Press, Ithaca 1996.

Schweller, Randall L., *The Concept of Middle Power*, Center for Strategic and International Studies, 2017.

Soeya, Yoshihide, *Nihon no midoru pawā gaikō. Sengo Nihon no sentaku to kōsō* [Japońska dyplomacja średniej potęgi. Wybory i plany powojennej Japonii], Chikuma Shobō, Tokio 2005.

Watanabe, Hiroaki Richard, *The Japanese Economy*, Agenda Publishing, Newcastle upon Tyne 2020.

Wight, Martin, *Power Politics*, Penguin Books, Harmondsworth 1978.

Żakowski, Karol, *Gradual Institutional Change in Japan. Kantei Leadership under the Abe Administration*, Routledge, London–New York 2021.

Artykuły

Berger, Thomas U., *The Pragmatic Liberalism of an Adaptive State*, [w:] Thomas U. Berger, Mike M. Mochizuki, Jitsuo Tsuchiyama (red.), *Japan in International Politics. The Foreign Policies of an Adaptive State*, Lynne Rienner Publishers, Boulder–New York 2007, s. 259–299.

Haddad, William W., *Japan, the Fukuda Doctrine, and ASEAN*, „Contemporary Southeast Asia” 1980, Vol. 2, No. 1, s. 10–29.

Keohane, Robert O., *Lilliputians’ Dilemmas: Small States in International Politics*, „International Organization” 1969, Vol. 23, No. 2, s. 291–310.

Kříž, Zdeněk; Urbanovská, Jana; Brajerčíková, Stanislava, *The Middle Power Concept: Presenting a Complex Approach*, „Politické vedy” 2019, Vol. 22, No. 4, s. 33–56.

Pharr, Susan J., *Japan’s Defensive Foreign Policy and the Politics of Burden Sharing*, [w:] Gerald L. Curtis (red.), *Japan’s Foreign Policy After the Cold War. Coping with Change*, M. E. Sharpe, Armonk–London 1993, s. 235–262.

Stephen, Matthew, *The Concept and Role of Middle Powers during Global Rebalancing*, „Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations” 2013, Vol. 14, No. 2, s. 37–53.

Yamada, Takahiro, *Transforming the Dynamics of Climate Politics in Japan: Business' Response to Securitization*, „Politics and Governance” 2021, Vol. 9, No. 4, s. 65-78.

Żakowski, Karol, *Starania Japonii o instytucjonalizację regionalnego systemu bezpieczeństwa za rządów premiera Abe w Japonii. Analiza na gruncie realizmu neoklasycznego*, [w:] Andrzej Mania, Marcin Grabowski, Joanna Mormul (red.), *Problemy regionalne Azji, Afryki i Bliskiego Wschodu u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2018, s. 47-69.

Żakowski, Karol, *History Issues and Japan's Bid for Permanent Membership in the UN Security Council*, „Polityka i Społeczeństwo” 2021, Vol. 1, No. 19, s. 133-147.

Źródła internetowe

Abe, Shinzō, *Asia's Democratic Security Diamond*, Project Syndicate, 27.12.2012, <http://www.project-syndicate.org/print/a-strategic-alliance-for-japan-and-india-by-shinzo-abe> (dostęp 21.08.2017).

Global Fire Power, *2022 Military Strength Ranking*, 2022, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php> (dostęp 1.11.2022).

Kyū jō kaisei, Jieitai meiki „sansei” ga 51%. Asahi Shinbun Yoron Chōsa [Rewizja artykułu 9, jasne określenie Sił Samoobrony – 51% „za”. Sondaż Asahi Shinbun], „Asahi Shinbun” z 18.07.2022, <https://www.asahi.com/articles/ASQ7L5W76Q7GUZPS004.html> (dostęp 11.11.2022).

Naikakufu, *Gaikō ni kan suru yoron chōsa* [Badanie opinii publicznej na temat dyplomacji], 1994, <https://survey.gov-online.go.jp/h06/H06-10-06-08.html> (dostęp 13.11.2022).

World Bank, *Japan*, 2022, <https://data.worldbank.org/country/japan?view=chart> (dostęp 11.11.2022).